

A FENNTARTHATÓSÁG ÉRVÉNYRE JUTTATÁSA ÉS MÉRHETŐSÉGE TELEPÜLÉSI – KISREGIONÁLIS SZINTEN

SZLÁVIK JÁNOS dr. – CSETE MÁRIA

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenntartható település-kisrégió témaköre, valamint a Bellagio Elvek érvényesítése elhanyagolt mind a kutatásokban, mind az állami befolyásolásban. Ezért olyan vizsgálatok folytatása, illetve mutatórendszer kidolgozása szükséges, amely egyrészt fenntarthatósági tükörként alkalmas arra, hogy az egyes települések megítélhessék helyzetüket és feltárhassák potenciális lehetőségeiket, másrészt lehetővé váljék a települések közötti összehasonlíthatóság, a települések viszonylagos megítélése, harmadrészt a tisztánlátásra alapozva mozgósítson arra, hogy a globális célok lokális cselekvéssé váljanak.

A hipotetikus felállított fenntarthatóságot kifejező információs- és mutatórendszer helyesnek bizonyult, mert egyrészt sikerült ezeket adatokkal, információkkal feltölteni – statisztikai adatokra, konzultációkra, helyszíni bejárásokra, interjúkra támaszkodva településenként, átlagosan 98 indikátor –, másrészt ezek értékeléséből, a települések közötti összehasonlításokból általánosítható megállapításokra, következtetésekre és javaslatokra jutottunk.

A természeti környezet értéke, az élővilág sokszínűsége, az élőhelyek gazdagsága, az élővizek bősége, a jó vízellátottság a vizsgált településekben az országos átlagos helyzethez képest különlegesen jó adottság, amely az Európai Uniót is gazdagítja, és méltán számíthat széleskörű érdeklődésre.

A természeti környezet, a természeti erőforrások értékeinek megőrzésére, esetenként helyreállítására, gazdagítására hosszú távú fenntarthatósági programot szükséges kidolgozni. Ebben szerepet kaphat egy európai kísérleti program az ökológiai ökonómia gyakorlati megvalósítására, a védett területek megőrzése és ebben a helyi lakosság érdekeltté tétele, láncszerűen kapcsolódó komplex idegenforgalmi programok, a fenntartható mezőgazdasági gazdálkodási rendszerek működtetése, a vizek tartalékolása, többcélú víztározók létesítése, a zöldfelületek gyarapítása, a termálvíz készletek ésszerű hasznosítása, a roma kérdés megoldására irányuló fokozott törekvés, a vidékfejlesztés és nem utolsósorban a többszörösen hátrányos helyzetű térségben elhelyezkedő települések és a kiemelt üdülőtérület közötti alapvető ellentmondás feloldása.

BEVEZETÉS

A Brundtland Bizottság 1987-ben publikált Közös Jövők (Our Common Future) jelentése óta a fenntartható fejlődés elvé széles körben ismertté vált. Az Európai Unió Amszterdami Szerződése (1997) ez-

zel összefüggésben a következőket deklarálja: „... Az Unió kifejezett célja a gazdasági és társadalmi haladás előmozdítása, nem csupán a környezetvédelemre tekintettel, hanem a fenntartható fejlődés elvének figyelembevételével.” /21, 22/

A deklarált elvek és a szerződésben foglalt célok ellenére a fenntarthatóság gyakorlata csak szűk körben van jelen. Az Európai Unió értékelése szerint a legtöbb eredmény a lokális programokban található.

Magyarország, mint új EU-tag számára a fenntartható fejlődés megvalósításának követelménye május 1-től közösségi követelménnyé vált. Számunkra, ahol a biológiai értékekben gazdag vidék szerepe jelentős és az új uniós agrártámogatási rendszerrel ez várhatóan pénzügyi forrásokhoz is jut, a fenntarthatóság helyi, illetve kisregionális programjai fontosak. A fentiek alapján lényeges kérdés, hogy a fejlettségi mutatók olyanok legyenek, amelyek a fenntarthatósági állapotot és fejlettségi szintet jellemzik. /23, 24/

Magyarországon a KSH térségfejlettségi mutatórendszere nem felel meg a fenntarthatósági kritériumoknak. Tanulmányunkban a fenntarthatóság helyi értelmezéséről, a mutatórendszerrel kapcsolatos követelményekről, a KSH térségértékelő rendszerének hiányosságairól írtunk. Javaslatot dolgoztunk ki egy új mutatórendszerre és ezt a rendszert kipróbáltuk egy a biodiverzitás szempontjából gazdag kistérség – a Tisza-tó – hat településén. Az eredmények biztatóak és arra ösztönöznek bennünket, hogy ezt a munkát tovább folytassuk.

1. A HELYI-KISREGIONÁLIS SZINT SZEREPE A FENNTARTHATÓSÁGBAN

A fenntartható fejlődés megvalósítási kísérletei különféle szinteken globális, regionális, illetve kistérségi-helyi szinten folynak. Amint azt az ötödik környezetvédelmi akcióprogramján túljutó Európai Unió önkritikusan megállapítja, az akcióprogramok teljesítésével születtek ugyan eredmények, de a fenntarthatóság elvének áttöréséről közel sem beszélhetünk. A részleges sikerek között említettek azonban a lokális programokban el-

ért eredmények. A fenntartható fejlődés globális és hosszú távú elve ugyanis számos esetben ezekben a helyi programokban kezd kibontakozni, illetve helyi szinten hal el és fordul ellenkezőjére. A kelet és kelet-közép európai országok a szocialista rendszer összeomlása után a demokrácia elveinek érvényre jutásával egyrészt esélyt kaptak arra, hogy felelős döntéshozatalra kész gazdái legyenek a környezetnek, másrészt azonban arra is esélyt kaptak, hogy a piac által vezérelt vállalkozókként, a természeti javakat csupán tőkejavakként kezelő felhasználói (felélői) legyenek ennek.

A Rióban elfogadott „AGENDA 21” című alapdokumentum 28. fejezete – a helyi hatóságok kezdeményezése az „AGENDA 21” támogatására – címmel foglalkozik a fenntartható fejlődés helyi programjával és ezen belül az önkormányzatok meghatározó szerepével. Inét idézzük az alapelvekre vonatkozó sorokat. „Mivel az „AGENDA 21” által felvetett problémák és megoldások közül sok gyökerezik a helyi tevékenységekben, ezért a helyi hatóságok részvétele és közreműködése meghatározó tényező a megvalósításban. A helyi hatóságok építik ki és tartják fenn a gazdasági, társadalmi és környezeti infrastruktúrát, felügyelik a tervezési folyamatokat, helyi szintű környezeti politikát és szabályozást hoznak létre, és segítenek a nemzeti, valamint az alacsonyabb szintű környezetpolitika megvalósításában. Mivel a helyi kormányzás kapcsolódik legközvetlenebbül az emberekhez, alapvető szerepet játszik az oktatásban, az emberek mozgósításában és fogékonnyá tételében a fenntartható fejlődés elősegítése érdekében.

... Minden helyhatóságnak párbeszédet kell kezdenie a lakossággal, a helyi szervezetekkel és a magánvállalkozókkal, majd pedig elfogadni egy „helyi AGENDA 21-et”. A tárgyalások és a

közmegegyezés során a helyi hatóságok megismerhetik az állampolgárok, a helyi, a civil, a közösségi, az üzleti és az ipari szervezetek egyéni, sajátos kezdeményezéseit és megszerezhetik a legjobb stratégiák kialakításához szükséges információkat. A tárgyalások nyomán növekedne a háztartások tudatossága a fenntartható fejlődés különböző területein. Fel kellene mérni és módosítani kell a helyi hatóságok programjait, politikáját, törvényeit és szabályozását az „AGENDA 21” céljainak elérése érdekében, az elfogadott helyi programoknak megfelelően. Az elkészült stratégiák használhatók lennének helyi, nemzeti, regionális és nemzetközi szintű pénzügyi támogatásokra kiírt pályázatokhoz.” (*Feladatok a XXI. ... 308. o.*) Már a Rió-i dokumentum elkészítésében, majd azóta is, a gyakorlati megvalósításban meghatározó szerepe van az ICLEI-nek (International Council for Local Environmental Initiatives – Helyi Környezeti Kezdeményezések Nemzetközi Tanácsa). /23/

Az ICLEI az önkormányzatok kezdeményezésére és összefogásával jött létre 1990-ben és azóta is szervezi (iránymutatásokkal, módszertanok kidolgozásával, tanácskozással stb.) az „LA 21” világméretű elterjedésének folyamatait.

A fenntartható fejlődés lokális programja (Local Agenda 21 – „LA 21”) azt célozza, hogy a természet – gazdaság – társadalom hármásában úgy teremtsen meg helyi és kisregionális szinten az összhangot, hogy az a fenntarthatóság hosszú távú elveit szolgálja. A Local Agenda 21 egy komplex rendszerépítő és működtető program, amely a fenntartható fejlődésnek arra a szigorú értelmezésére épül, amely a természeti tőke átváltását gazdasági tőkére csak a bioszféra követelményeit betartva, szigorú határok között tartja megvalósíthatónak, emberitársadalmi szükségletkielégítőként szám-bavéve a természeti tőkét is.

Ezzel együtt azonban az is fontos, hogy a gazdaság kontra természet konfliktusban az *externáliák gazdaságilag optimális szintjének megteremtésére törekedjenek*. Ebből adódóan, a fenntartható fejlődés „szigorú” elvén felépülő programban primátusa van a természeti környezetnek, de az „LA 21” nem azonos a környezetvédelmi programmal. Felismerve és elismerve a földi bioszféra összefüggő rendszerét (lásd *Lavelock Gaya* hipotézis) meghatározóan fontos figyelembe venni azt is, hogy minden egyes ember egy adott időben, egy meghatározott közösségben egy földrajzilag definiálható helyen és közegben él.

Amint egyik oldalról *Lavelock* a földi bioszféráról bizonyos értelemben, mint egy élőlényről beszél, a másik oldalról *Tamási Áron* az *Ábel* triológiában azt fogalmazza meg, hogy azért vagyunk a Földön, hogy valahol otthon legyünk benne.

A Local Agenda 21 indoklását a XXI. századi otthon levés igénye adja. A fenntarthatóság ilyen irányú felfogása jelenik meg az *Aalborgi Chartában* is. Ebből megemlíjtjük az alábbiakat:

– Mi, a chartát aláíró európai városok megértjük, hogy a fenntartható fejlődés eszméje hozzásegít minket ahhoz, hogy a természet eltartó képességéhez igazítsuk életvitelünket. Keressük a társadalmi igazságosságot, a fenntartható gazdaságot, és a környezeti fenntarthatóságot.

– A társadalmi igazságosság szükségképpen a gazdasági fenntarthatóságon és igazságosságon alapul, amely környezeti fenntarthatóságot kíván meg.

A környezeti fenntarthatóság a természeti tőke megtartását jelenti. Azt követeli meg tőlünk, hogy a megújuló erőforrások, víz és energiaforrások használatának mértéke ne haladja meg azt a szintet, amellyel a természeti rendszerek helyreállítják magukat, illetve a nem megújuló erőforrások felhasználása ne haladja meg azt a mértéket, amellyel a

fenntartható megújuló erőforrások felváltják azokat. A környezeti fenntarthatóság ugyancsak magában foglalja azt, hogy a kibocsátott szennyezőanyagok mértéke ne lépje túl azt a mértéket, mellyel a levegő, víz és talaj képes azokat befogadni és feldolgozni.

A helyi szint szerepének fontosságát és jövőbeli fejlődési lehetőségét bizonyítja *Nyíri Kristóf* is „Globális társadalom és lokális kultúra a hálózatok korában” címmel a Magyar Tudományban publikált írásában. „Nemcsak gazdaságilag és politikai értelemben, hanem általánosságban is érvényes a megállapítás, miszerint globalizáció és lokalizáció nem ellentétek, amelyek egymást kizárnák, hanem éppenséggel előfeltételei egymásnak.” (*Nyíri K., 1998*) Mint írja a globális nem más, mint a lokális elemek kapcsolata és a „lokális” azt jelenti, hogy helyi, és mint folytatja: „Ha a „hely”-en többet értünk, mint a pusztá geodéziai koordinátákat, úgy csakhamar belátható, hogy a helyek – helységek társadalmi konstrukciók. A szülőfalu, a kedves kisváros, a szépséges természeti táj valamennyien emlékekből, ismeretségekből, tevékenységekből és eszményekből épülnek fel. Anyagukhoz persze kövek, folyók stb. is hozzátartoznak, ám mondjuk valamely ősi rom építőanyagának is fel fogható meg műemléknek is; s a Duna-kanyar aligha maradna az a hely, ha ama vitatott erőművet ott mégis megvalósítanák”. (*Nyíri K., 1998*)

A fenti gondolatokkal összhangban a fenntarthatóság lokális programja ezért a „hely”-nek megfelelő komplex program.

2. INDIKÁTOROK A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS LOKÁLIS PROGRAMJAIBAN

Számos kormányzati és nem kormányzati szervezet koncentrálna a fenntartható fejlődés indikátorainak (mutatóinak) kidolgozására, tesztelésére és érté-

kelésére. Ebben a munkában kiemelkednek az ENSZ szervezetei. Az ENSZ 1995-ben 141 indikátort nevezett meg az *Agenda 21* típusú programok előrehaladásának követésére. A globális összehasonlítások azóta is legtöbbször országos adatok alapján készülnek, leginkább a hagyományos statisztikai adatgyűjtésre hagyatkozva. Annak érdekében, hogy pontosabb és helyi szinten is releváns adatok is rendelkezésre álljanak, sokszor az országos szinten meglévő adatokat bontják vissza. Az ily módon kapott mutatók helyi (önkormányzati) szinten való alkalmazhatósága korlátozott, hiszen nem a helyi döntéshozók, mint végfelhasználók számára gyűjtötték és képezték azokat. Amennyiben a helyi közösség valóban célként tüzi ki a gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok fenntartható tervezését, a visszacsatolás elemeiről saját igényei szerint, nagyrészt önerőből, saját magának kell gondoskodnia.

A fenntarthatóság helyi mutatóinál az a cél, hogy a közösség számára lehetőséget nyújtson saját prioritásainak felismerésére és az azokat érintő folyamatok követésére. Az indikátorok folyamatos alkalmazása és értékelése erősítheti az emberek elkötelezettségét a közösség jóléte iránt és elszámoltathatóvá teszi mind az egyéneket, mind a közösséget az elért eredményekről. Mivel a mutatók megalkotása – a tervezési folyamat részeként – az érintettek bevonásával történik, az együttműködésnek demokrácia- és közösségépítő szerepe is van. Pozitív hatásait a mutatók akkor fejtik ki és céljukat akkor érik el, ha a helyi közösség számára fontosak. (Ami „fenntartható” Seattle-ben, az nem fenntartható Egerben, vagy Tiszanánán.) A megoldás más nagyvárosi közegben, más egy vidéki mezővárosban, falusi településen és egy trópusi szigeten.

Ha a mutatók nem elég érthetőek a közösség számára, a céljukat nem fogják

elérni. Törekedni kell az egyszerűsége és az emberközpontúságra: ha nem mondanak semmit, kicsi a valószínűsége annak, hogy az emberek változtatnak mindennapi gyakorlatukon. Szerencsésebb például, ha a szennyezés levegőbeli koncentrátsága helyett az egy kilométer autótól megtett útra jutó szennyezést használják. Így az egyén saját életéhez tudja kötni a levegőszennyezést, megértheti a problémát és azt, hogy milyen módon és milyen mértékben járul hozzá a probléma kialakulásához, súlyosbodásához, vagy javulásához. A problémák közötti összefüggésekre való figyelemfelhívás szintén segíti a tisztánlátást és a motivációs szint emelését. A mutatókat összekötve egyéb kampánnyal és tudatosság-növelő programokkal (pl. a „járj kerékpárral munkába” kezdeményezés) a megértésen túl az elvárt magatartásformák kialakítása is lehetővé válik. A mutatók a fenntarthatóság szellemében hosszú távra szólnak, funkcióikat általán-

ban nem 5-10, hanem legalább 25-50 évig el kell tudniuk látni.

A fenntarthatóság helyi indikátorai olyan mérőszámok, amelyeket a helyi közösség elfogad a változások értékelésének kritériumaiként (ICLEI, 1996). Az indikátorok kidolgozásának folyamatában talán a legnehezebb feladat az alkalmazandó mutatók relevanciája és validitása feletti egyetértés megtalálása. Amennyiben a Local Agenda 21-nek megfelelően valóban az érintettek széles körét kívánja a koordináló fél (a legtöbb esetben a helyi önkormányzat) bevonni a tervezésbe, a konszenzus megteremtése gondos előkészítést kíván, amit megkönnyít, ha a közösen megalkotott stratégiai terv teljesítmény központú és konkrét célokat is kijelöl. A célokból már közvetlenebb módon származtathatók a közösség indikátorainak egy jelentős része. Az 1. ábrában közölt példa a *stratégiai célok, akciócélok, küszöbök és indikátorok a helyi forgatókönyvben történő integrálását illusztrálja.*

1. ábra

Az „LA 21” indikátor lépései

Stratégiai cél:

A nem megújuló erőforrások használatát és a hulladékképződést csökkentő technológiák, termékek elterjedésének támogatása.

Akciócél:

2025-re a háztartási szilárd hulladékképződés 2000-es szintjének felére csökkenése.

Küszöbérték:

Amennyiben a háztartási szilárd hulladék mennyisége 2010-re nem csökken 2000-hez képest 25%-kal, akkor mennyiség-alapú hulladékszállítási és lerakási díjak kerülnek bevezetésre.

Teljesítmény indikátor:

Egy háztartás által kibocsátott szilárd hulladék átlagos évi mennyisége.

Az érintettek bevonása azonban még nem biztosítja a fenntartható fejlődés mérésére kidolgozott indikátorrendszer eredményességét. A társadalmi, gazda-

sági és környezeti rendszerről begyűjtendő adatok és az ezekből származtatható mutatók variációinak szinte csak a kreativitás szab határt, és persze a rendelkez-

zésre álló források. Ezért fontos, hogy az indikátorok kidolgozása a gyakorlatban elfogadott, egyértelmű elméleti keret szerint történjen. A keret megléte egyrészt segít a mutatók kiválasztásában hasznos prioritások meghatározásában, másrészt a jövőben fontosabbá váló indikátorok felismerését is motiválja.

Bellagio Elvek

Egy nemzetközi szakemberekből álló kutatócsoport a Rockefeller Alapítvány bellagioi (Olaszország) kutatóközpontjában a teljesítménymérés addigi tapasztalatainak szintetizálása céljából egy sikeres projektet fejezett be 1996-ban. Munkájuk egyik fontos eredménye a *Bellagio Elvek* néven ismertté vált elméleti összefoglaló. Az elvek egyfajta mankóként szolgálnak a fenntartható fejlődés teljes értékelési folyamata, az indikátorok kiválasztása, értelmezése és az eredmények nyilvánosságra hozatala számára. A kidolgozott 10 elv az értékelés négy aspektusát öleli fel. *Az első elv* szerint bármilyen értékelési folyamat pontjával foglalkozik: a fenntartható fejlődés jövőképeinek megteremtésével és a konkrét célok kijelölésével kezdődik. *A második-tól ötödikig* terjedő elvek az értékelés tartalmára és a rendszerszemléletű megközelítésre térnek ki. *A hatodik, hetedik és nyolcadik elv* az értékelés folyamatának kulcskérdéseit érinti. *A kilencedik és tizedik elv* a folyamatos értékelés biztosításának szükségességét emeli ki. Ezek részletesebben az alábbiak:

Orientáló jövőkép és stratégiai célok (1. elv). A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelését a fenntartható fejlődésről alkotott tiszta jövőkép és az azt definiáló stratégiai célokkal szükséges orientálni. A fejlődéstervezés első lépése a jövőkép megteremtése, amely tükrözi a közösség értékeit és az általuk prioritásként kezelt vetületeket. Az „AGENDA

21” szellemiségének megfelelően a helyi jövővíziót az érintettek közösen munkálják ki. A jövőképből lehet eljutni az egyes indikátorokhoz. Bármilyen változás értékeléséhez szükséges egy referencia pont vagy pontok csoportja. A legtöbb esetben nem szükséges a végső állapotot pontosan ismerni, elég ha sikerül meghatározni a változás kedvező irányát.

Holisztikus perspektíva, az idő horizont, a megfigyelési kör (2. – 5. elvek). A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelése rendszer, a részek egysége. Figyelemmel a társadalmi, gazdasági és ökológiai alrendszer minőségére, az állapotukban és alkotóelemeikben bekövetkező változások irányára és mértékére, valamint azok egymás közötti interakcióira, továbbá a humán és ökológiai rendszerek pozitív és negatív hatásaira mind monetáris, mind nem monetáris egységekben kifejezve.

A holisztikus megközelítéssel olyan rendszertulajdonságokra is fény derülhet, amelyek a rendszer összetevőinek különálló vizsgálatából evidens módon nem állapítható meg. A beavatkozás a rendszer működésébe tehát csak akkor lehet hatásos, ha rendszer összefüggéseit is figyelembe veszik. Természetesen akadnak olyan ok/okozat viszonyok, melyek még nem tisztáztak, de ha az indikátorok használatát nem célként, hanem tanulási folyamatként fogják fel, akkor remélhető a rendszer mélyebb megismerése.

A kapcsolatokat a lehető *leghosszabb távon* szükséges értelmezni, a felmerülő *költségeket* pedig a legteljesebb mértékben indokolt felfedni. Az emberléptékű és az ökológiai léptékű időhorizont összeegyeztetése a fenntartható fejlődés tervezési folyamatának egyik tartópillére, viszont megoldása sokszor túlmutathat a jelenlegi gazdasági elemzési keretek adta lehetőségeken. Az elemzést nehezíti, hogy bizonyos tényezők nem, vagy csak nehezen fejezhetők ki gazda-

sági mértékegységekben. Ezért javasolt a monetáris és nem monetáris értékelési módszerek együttes használatát.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelésekor fontos a *jelen és jövő generációk közötti* igazságosság és egyenlőtlenség figyelembe vétele, kitérve az erőforrások használatára, a túlfogyasztásra és szegénységre, az emberi jogokra, a szolgáltatások elérhetőségére. Továbbá célszerű mérlegelni az élet alapját jelentő ökológiai feltételeket és az emberi és társadalmi jólétet meghatározó gazdasági fejlődést és más nem piaci tevékenységeket. A generációk közti átkötés megoldása jelenleg komoly nehézségekbe ütközik, hiszen átfogó gazdasági, társadalmi, egészségügyi adatok nemzeti szinten még a legfejlettebb országokban is csak néhány évtizedre visszamenőleg állnak rendelkezésre. A környezeti adatok esetében a komoly, széleskörű adatgyűjtés is maximum 10-20 évre nyúlik vissza.

Az időhorizonthoz hasonlóan a fenntartható fejlődés *a területi felfogás* megváltoztatását is elengedhetetlenné teszi. A globalizáció hatására az egyik helyen folyó emberi aktivitás hatással lehet más régiók közösségeire és ökoszisztémáira. A kereskedelmi kapcsolatok gyorsan átrendezhetik a világ egyes részeit érintő költségeket és hasznokat. A *Local Agenda 21* szellemiségének megfelelően a helyi tervezés térjen ki a globális aspektusokra is és fedje le az érintett ökoszisztémákat.

Az egyik legkedveltebb, az emberi aktivitásokat és az ökoszisztémát összekötő indikátor az *ökológiai lábnyom*.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelésekor olyan *időhorizontot* érdemes alkalmazni, ami mind az emberi, mind az ökológiai léptékeknek megfelelő, figyelembe véve a jövő generációk szükségleteit és a rövid távú döntési követelményeket. Továbbá területileg is megfelelően nagy elemzési alapot kell

definiálni, hogy a rendszer távoli hatása is kimutathatók legyenek. A jövőben kialakuló feltételek a jelen és múlt feltételeiből következtethetők – hová akarnak eljutni, hová tudnak eljutni?

A vizsgálati kör szélsőséges kiterjesztése az értékelést meggyorsíthatja. A 4. elv szerint a perspektívát a kezelhetőség határáig célszerű tágítani. Az értékelési folyamat fejlesztése érdekében fontos, hogy a mérési technikák és a rendelkezésre álló adatok a rendszer egészére nézve kiegyensúlyozottan alaposak legyenek, nem kizárólag egy aspektusra koncentráltak. A tudományterületek közötti „réseket” integrált megközelítéssel lehet áthidalni.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelése alapuljon explicit kategóriákon vagy rendszerező kereten, ami a jövőképet és célokat összeköti az indikátorokkal és értékelési kritériumokkal. Korlátozott számú elemzendő kulcskérdésre koncentráljon és a fejlődés tisztában látása érdekében korlátozott számú indikátort, vagy indikátorok kombinációját alkalmazza. A mérés standardizált legyen az összehasonlíthatóság érdekében: az indikátorok értéke összevethető legyen a kitűzött célértékekkel, referenciaértékekkel, küszöbökkel és trendekkel.

Leggyakrabban az indikátortémákat a hagyományos gazdaság-társadalom-környezet kategóriák szerint szervezik, azokat tovább bontva. A konkrét témák persze a közösség igényei szerint változnak, figyelembe véve, hogy mit tartanak az érintettek fontosnak. Fontos, hogy a kialakított indikátorcsoport kiegyensúlyozott legyen.

A használandó indikátorok száma függ a felhasználók jellegétől, az adatgyűjtésre rendelkezésre álló időtől, a prioritások számától és a közösség egyéb speciális igényeitől.

Egy nagyobb szervezet esetében, ahol a mutatókat különböző szervezeti

alegységek kezelik az 50-60-as nagyságrend általában kezelhető. Ha a közvélemény tájékoztatása a cél, helyesebb kevesebb, 10-20 mutatóval dolgozni.

Nyitottság, hatékony kommunikáció, széleskörű részvétel (6. – 8. elvek). A fenntartható fejlődés felé való haladás érdekében az alkalmazott módszerek és adatok legyenek elérhetők mindenki számára. Az adatokkal és értelmezésükkel kapcsolatos feltevések, ítéletek és bizonytalanság explicit módon jelenjenek meg.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelése a közönség és felhasználók igényei szerint legyen megtervezve, alkalmazzon ösztönző eszközöket, indikátorokat és szolgálja a döntéshozók bevonását. Továbbá törekedjen az egyszerű felépítésre, az érthető és egyszerű nyelvezetre. Az „AGENDA 21” szellemiségét követve az értékelési folyamat a hatékony kommunikációra épüljön, aminek az alapja a nyitottság. Működjenek csatornák a közösség különböző csoportjai és a döntéshozók között. A „nyitottság” költséges és időigényes, de ha nem sikerül a helyi érintettekkel felvenni a kapcsolatot a kezdeményezés támogatottsága korlátozott maradhat a közösség és a helyi szervezetek részéről.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelésekor legyenek képviselve a különféle szakmai és társadalmi csoportok, beleértve a fiatalokat, nőket és kisebbségeket, mert így biztosítható az eltérő és változó értékrendek figyelembe vétele. Fontos a döntéshozók részvétele azért, hogy a tervezés és értékelés szorosan kapcsolódhasson a helyi szabályozáshoz és akciókhoz. Az érdekelteltek közötti partnerségi kapcsolatok kialakításának folyamatát olyan intézmény képes előmozdítani, amely legitim a szerteágazó közösségi érdekek szempontjából. Ez a szerep juthat a helyi önkormányzati szervezeteknek is, de más esetekben új intézményeket szükséges létrehozni, hogy

elfogadható közvetítő legyen az érdekek között.

Az elmúlt évtized alatt a világban számos strukturális megoldást dolgoztak ki az önkormányzati kezdeményezések keretében. Ezeket összefoglalóan „érdekcsoportoknak” nevezik és formájukat tekintve a kerekasztaloktól, fórumoktól és határozott időre szóló megbízásoktól a törvények által létrehozott bizottságokig, valamint a hosszú távú tervezési megbízásokig terjednek.

Fontos, hogy ne ad hoc módon működjenek közre, alkalmanként hangot adva véleményüknek, hanem felelősséget vállalva a tervezési folyamatért és a végeredményért. A részvétel szervezeti koordinációs mechanizmussal biztosítható, amely lehet önkormányzaton belüli vagy kívüli.

Az érdekcsoport megállapodásra juthat a közösség stratégiai jövőképét illetően, átnézheti az akcióterveket és számon kérheti az elfogadott tervek végrehajtását az önkormányzaton és egyéb végrehajtó szereplőkön. Bármi is legyen a cselekvés célrendszerében, az önkormányzattól kapott megbízás és felhatalmazás egyrészt megteremti a demokratikus felelősségre vonás lehetőségét, valamint az önkormányzat hivatalos tervezési tevékenységével való kapcsolatot. A megbízás pontosan tartalmazza az érdekcsoport szerepköreit és kötelezettségeit. Ezen túlmenően definiálja, hogy mik a tervezési feladatok és miként fogja az önkormányzat és más szervek az eredményeket és ajánlásokat felülvizsgálni, azokat a törvényes/hivatalos tervezésben felhasználni (költségvetés készítése, fejlesztési tervek).

Folyamatos értékelés (9. – 10. elvek). A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelésében fontos az ismételt mérések lehetőségének megteremtése, hogy a trendek felismerhetők legyenek; a folyamat legyen alkalmazkodó, a változásokra és a bizonytalanságra érzékeny: az

újabb ismeretek jegyében a célok, koncepcionális keretek és indikátorok kerüljenek módosításra. A folyamat szolgálja a kollektív tanulást és a döntéshozók felé való visszacsatolást.

Az indikátorok hatékonyan használhatók a helyi stratégia által kitűzött célokhoz viszonyított teljesítmény értékeléséhez és a tájékoztatáshoz, de általában túl egyszerűek, hogy pontosan mérjék a fenntarthatóságot, ezért szükséges a rendszeres átfogó audit (pl. környezeti állapotjelentés) elvégzése. Az indikátorokhoz és az audithoz kapcsolódó adatgyűjtés integrálható a teljesítmény és haladás értékelése közötti kapcsolat érdekében, de a haladás értékelése mélyebb, a helyi viszonyokat és trendeket regionális és globális kontextusba helyező elemzést indokol. Eredményei – amennyiben szükséges – felhasználhatók a közösségi jövőkép és stratégia revíziójához.

A fenntartható fejlődés felé való haladás értékelési folyamatát erősíti a felelősségi körök pontos meghatározása, a folyamatos intézményi támogatás az adatgyűjtésben, -karbantartásban és dokumentációban, továbbá a helyi értékelési kapacitások fejlesztésében.

Az előző elvben megfogalmazott folyamatos értékelés csak akkor valósítható meg, ha a szükséges erőforrások folyamatosan rendelkezésre állnak. Az adatokat és információkat periodikusan szükséges összegyűjteni, rendszerezni és továbbítani, terjeszteni. Ehhez indokolt a helyi kapacitások fejlesztése: intézményi otthont találva és folyamatosan támogatást nyújtva a feladatok ellátásához. Hasonlóan az üzleti jelentésekhez, melyeket a vállalat a stratégiai tervében vagy vállalati szabályzatában ír elő, a közösség esetében is meg kell teremteni az elkötelezettséget, rendeletek vagy egyéb ösztönzők által.

A *Bellagio Elvekben* megfogalmazódik a szervezetek átalakításának, szerepek és feladatok megváltoztatásának igé-

nye is. Ezen kívül gondoskodni indokolt új információ menedzsment rendszerek, jelentési és kommunikációs stratégiák bevezetéséről, valamint a személyzeti képzésről, ami az értékelés számára szervezeten belüli támaszt nyújt.

A helyi indikátorok által lefedett területek

Az indikátor készlet meghatározásakor a legfontosabb induló kérdés az, hogy a használatra javasolt mutatók milyen jelenségeket, hatásokat fedjenek le. Már az első lépésnél kerülendő az a hiba, hogy az „LA 21” programot csak mint környezetvédelmi kérdéseket kezelő forgatókönyvnek tekintsék. Minden lehetséges fórumon célszerű tudatosítani, hogy szélesan vett, hosszú távon működtethető helyi jóléti programról van szó, ami három, az életvitelt alapvetően befolyásoló terület összehangolásán alapul. *A három terület a gazdasági aktivitás szintje, a társadalmi viszonyok alakulása és a környezet minőségének változása.* Az alkalmazott indikátorokkal szembeni alapvető követelmény, hogy ennek a három fogalomkörnek a kölcsönhatásait, ezen kölcsönhatások változását is nyomonkövesse. A mutatók a következő hatás-ellenhatás párokra kell, hogy vonatkozzanak:

- *A gazdasági tevékenység hatásai a környezet minőségére.* Ezért szükséges ismerni a helyi erőforrás használatot, a szennyező anyagok kibocsátását, a hulladékok okozta terhelés alakulását, a gazdasági szereplők és a környezetvédelem menedzsmentjének tevékenységét (egyáltalán létezését), a makrogazdaságot szabályozó intézkedések és a piaci mozgások helyi környezeti viszonyokat befolyásoló hatásait.
- *A gazdasági aktivitás hatása a társadalmi viszonyokra.* Az elérhető jövedelemszint, illetve annak megoszlása, a foglalkoztatási lehetőségek alakulá-

sa, a makrogazdasági intézkedések és a piaci erőviszonyok helyi lecsapódása befolyásolják a vizsgált népesség szociális körülményeit, közöttük olyan – az „LA 21” programok szempontjából lényeges – jelenségeket, mint a települési közösséghez tartozás, az egymás iránti szolidaritás, vagy a települési „otthon levés” érzete.

- *A környezet ún. termelő funkcióinak, rásegítő jellegű szolgáltatásainak hatása a gazdálkodás lehetőségeire.* A forrás és nyelő funkció javulása, vagy romlása milyen gazdasági válaszleépéseket követel.
- *A környezet minőségének hatása a társadalmi viszonyokra.* Az „LA 21” programokban vizsgált lakossági kör milyen eséllyel jut hozzá a környezet rásegítő szolgáltatásaihoz (pl. rekreációs hatás), az általános komfortszintjében megjelenő környezeti elemekhez. A környezet minősége hogyan befolyásolja a vizsgált népesség egészségi állapotát, munkavállalási, kereseti lehetőségeit. Az érvényesített környezetpolitika, vagy helyi környezeti intézkedések hogyan változtatják meg az elosztási viszonyokat (mely csoportoknak lesz hátrányos, melynek előnyös az intézkedés csomag).
- *A társadalmi viszonyok változásának hatása a környezet minőségére.* Hogyan befolyásolják a demográfiai változások, a fogyasztási szokások a rendelkezésre álló erőforrásokat, illetve a nyelők a szennyezést semlegesítő természeti folyamatok állapotát? A társadalompolitikai intézkedések okoznak-e módosulást a környezet minőségében (pl. ha megnő a szabadidő aránya, ez a hatás – az esetleges nagyobb igénybevétel miatt – rontja-e a vizsgált települési környezet állapotát)? Az oktatás, a környezeti tudatosság változása, egyáltalán az információkhoz való hozzájutás feltételeinek javulása, szervezetek létrejötte-megszűnése, a jogi keretek

változása milyen hatással van a környezeti állapotokra?

- *A társadalmi viszonyok változásának hatása a gazdasági aktivitásra.* A rendelkezésre álló munkaerő mennyisége (hiány, vagy túlkínálat), képzettségi szintje, a népesség nagysága, a háztartások szerkezete (gyermekes, elvált, nagycsaládos...), elérhető oktatás szintje, az információhoz való hozzájutás lehetősége mind befolyásolják a vizsgált település gazdasági teljesítményét. Hasonló hatása van a fogyasztási szintek alakulásának (kontrasztosan különböző, vagy kiegyenlítettbb fogyasztás a lakosok között), az érvényesülő fogyasztási mintáknak, a civil szerveződések lehetőségének.

A fentieket végiggondolva érdemes hangsúlyozni, hogy a leírt kapcsolatszerkezet figyelemmel kísérő indikátorok kiválasztásánál, sőt az egyes mutatók megfogalmazásánál tekintettel kell lenni arra, hogy az „LA 21” nem csak a racionális (elsősorban gazdasági) érvekkel leírható élethelyzetekre kíván hosszú távú programot adni, céljai között a mentális, emocionális viszonyok változtatása is szerepel. Ezért nem szabad idegenkedni olyan indikátorok alkalmazásától sem, amelyek látszólag szubjektív értékítéleteket jelenítenek meg. (Pl. településhez való tartozás érzését firtató indikátor használata, amely időről időre elhelyezteteti egy skálán a válaszadó véleményét.)

3. A FENNTARTHATÓSÁGOT KIFEJEZŐ TELEPÜLÉSI ÉS KISTÉRSÉGI MÉRŐSZÁMRENDSZER

A fenntarthatóság helyi érvényesítésének kifejezéséhez két támpontot választottunk: egyrészt a *fenntartható település értelmezését*, másrészt a *Bellagio Elvek* lehetséges érvényesítését. A Bellagio Elveket az előzőekben ismertettük, a fenntartható település értelmezésekor szintén irodalmi forrásokra támaszkodtunk.

A fenntartható település

A fenntarthatóság gondolkodási-, élet- és gazdálkodási mód, az emberiség természeti környezethez, a természeti erőforrásokhoz való új minőségi viszonya. Ha ehhez még hozzátesszük a magyarországi falusi települési viszonyokat, akkor jól és biztonsággal megközelíthető a *fenntartható vidék és település lényege. Ugyanis az a vidék és település fenntartható, amelyben élni lehet.* Ha az ember kivonul a vidékről, elhagyja a települést, akkor az már nem „vidék”, hanem csak jó esetben táj, erdő, mező, esetleg pusztuló, gyomosodó kultúrtáj.

Ezt a gyakorlatias, de az élet által viszszaigazolt felfogást követve feltehető az a kérdés, hogy *milyen is az élhető vidéki település?* Minden bizonnyal az a logikus válasz *Csete – Láng* nyomán /6/, hogy ahol

- a vidéki település nyújtotta *életkörülmények* kedvezőek, örömmel, szívesen élnek ott az emberek;
- a település *pénzügyi szempontból fenntartható*, vagyis likvid és stratégiai céljainak eléréséhez szükséges fejlesztési forrásokkal is rendelkezik;
- az ott élők *jövedelmi viszonyai segítik* a vidéki életkörülmények minőségi változását, hozzájárulnak a városban

élőkhöz viszonyított lemaradás felszámolásának gyorsításához;

- a település földterületének művelési módja tekintetében, így a mezőgazdasági *termelésben a fenntarthatóság érvényesül*;
- a lakosság *tudásszintje*, műveltsége megfelelően javul, emelkedik;
- a lakosság *egészségügyi, kulturális és információs igénye* kielégíthető.

Az említett szerzők szerint, a vidékfejlesztés általuk vélt ugrópontjait a nyugat-európaiktól eltérő hazai fejlődési sajátosságok, a vidék, a falvak, a tanyák, tanyacsoportok állapota, az ott élő emberek élet- és munkakörülményei, anyagi helyzete, szakmai és általános műveltsége, valamint az informálódás lehetőségei indokolják.

A továbbiakban arra törekedtünk, hogy a mutatószám rendszer jól tükrözze a fenntartható település előzőekben vázolt ismérveit.

A településfejlettség mérése

A Központi Statisztikai Hivatal 1999-től egy 19 mutatóból álló komplex mérőszámot használ a települések fejlettségének megítélésére. A komplex mérőszám tartalma a 1. táblázatban látható.

1. táblázat

A komplex mérőszámot alkotó 19 mutató

1. Népsűrűség	11. Vendégéjszakák száma
2. 60 éven felüliek aránya	12. Személyi jövedelem
3. Elvándorlás mutatója	13. Épített lakások
4. Iskolai végzettség	14. Vízellátottság
5. Mg. foglalkoztatottság	15. Csatornázottság
6. Tercier foglalkoztatottság	16. Gázellátottság
7. Ipari foglalkoztatottság	17. Személygépkocsi állomány
8. Munkanélküliség aránya	18. Telefon ellátottság
9. Gazdasági szervezetek száma	19. Közlekedési viszonyok
10. Átlagos aranykorona érték	

Forrás: Faluvégi A. – Szabó B.

Ezeket a mutatókat az ország valamennyi településére kiszámították, a

komplex mérőszám átlaga országos szinten 3,91. Az e felettieket fejlettnak, az ez

alattiakat elmaradottnak minősítették. A KSH mutatószámrendszer továbbfejlesztésének szükségességét *Szabó Bernadett* felismerte, amikor doktori értekezésében vidékfejlesztési nézőpontokkal – gazdasági, társadalmi, ökológiai – való kiegészítésről írt. /17/ Ezt tükrözte *Nemessályi Zs. – Szabó B.* publikációja is. /14/

A jelenlegi kutatás célja viszont annak vizsgálata, hogy a magyarországi települések fejlettségének megítélésében hogyan lehet érvényesíteni a fenntarthatóságot. A minősítő kritériumrendszer kialakításában két fontos szempont játszott szerepet:

- egyrészt, hogy a szempontrendszerben mindenképpen tükröződjenek a fenntartható település ismérvei;
- másrészt, hogy olyan rendszer létrehozása szükséges, amely támpontot nyújthat a települések fejlesztésében is.

Az előzőek alapján jött létre az a rendszerezés, amely a fenntarthatóság

három dimenzióját és mutatószámait tükrözi a települések szintjére, melyben a sorrendnek is jelentősége van:

- (1) a természeti erőforrások, a természeti környezet és a táj helyzete, állapota;
- (2) a település társadalmi fejlettsége és fejlesztése, életkörülmények, kultúra, hagyományok ápolása;
- (3) a gazdaság és az infrastrukturális fejlettség.

Megvizsgálva, hogy a KSH-ban alkalmazott mutatók vajon mennyiben tükrözik az előző hármas csoportosítás tartalmi igényeit a 2. táblázatban közöltek tapasztalhatók. Ebből jól látható, hogy a fenntarthatóság a KSH mutatókkal csak részben mérhető, illetve fejezhető ki, ezért mindenképpen *indokolt a KSH módszer továbbfejlesztése*, illetve új rendszer kidolgozása.

2. táblázat

A KSH mutatók megfelelése a fenntarthatósági igények kifejezésének

I. Természeti erőforrások, a természeti környezet és a táj helyzete, állapota:
10. Átlagos aranykorona érték
II. Életkörülmények, kultúra, hagyományok:
3. Elvándorlás mutatója
12. Személyi jövedelem
13. Épített lakások
14. Vízellátottság
15. Csatornázottság
16. Gázellátottság
17. Személygépkocsi állomány
18. Telefon ellátottság
19. Közlekedési viszonyok
III. Gazdasági, infrastrukturális helyzet:
1. Népsűrűség
2. 60 éven felüliek aránya
4. Iskolai végzettség
5. Mg. foglalkoztatottság
6. Tercier foglalkoztatottság
7. Ipari foglalkoztatottság
8. Munkanélküliség aránya
9. Gazdasági szervezetek száma
11. Vendégéjszakák száma

Forrás: Csete M.

Különösen szembeötlő, hogy a jövőt meghatározó természeti erőforrások, a természeti környezet és a táj helyzete, állapotja csoportba csak egyetlen mutató került. Az életkörülmények, kultúra, hagyományok kategória kilenc mutatót tartalmaz, de figyelmesebben vizsgálva megállapítható, hogy ezek közül egyetlen egy sem vonatkozik a kultúra, a hagyományok ápolására stb.. Figyelmesen szemlélve a település gazdasági, infrastrukturális helyzetét kifejező mutatókat észrevehető, hogy azok is csak részben egészítik ki a fenntarthatósági törekvéseket.

A település fenntarthatósági mutatórendszer

A fenntarthatóság és a különféle módszerek tanulmányozása, a KSH településeket minősítő módszerben fellelt hiányosságok felismerése után a következő lépésben azok a *tényezők, körülmények, mutatók kerültek kidolgozásra, melyekkel a fenntartható település jellemezhető* és nagy a valószínűsége annak, hogy ezek különféle forrásokból, helyszíni tanulmányokból, konzultációkból s interjúkból elő is állíthatók. Ennek a minősítő kritériumrendszernek a főbb pontjait mutatja be a 3. táblázat.

4. A MUTATÓRENDSZER ALKALMAZÁSA

A mutatórendszer alkalmazására a Tisza-tó környezetében került sor. A Tisza mentén összesen 25 kistérség és 441 település található. Ezen belül a vizsgált terület Magyarország két régiójának négy megyéje, s a négy megye öt kistérsége közé ékelődve helyezkedik el. A vizsgálat tárgya a Tisza-tó melletti sajátos térség hat települését öleli fel. Mégpedig Heves megye déli részén, a Tisza-tó északi partján összefüggő területet al-

kotó hat települést, melyek a Tisza folyásirányának megfelelő sorrendben a következők: *Poroszló, Újlőrincfalva, Sarud, Tiszanána, Kisköre és Pély*. Elsősorban a mesterségesen kialakított Tisza-tó determinálja létezésüket, s ez által fejlődésüket is. Ezen települések helyzete biodiverzitás szempontjából igen kedvező, mindemellett Heves megye leghátrányosabb helyzetű települései közé tartoznak. A továbbfejlesztett Vásárhelyi Terv árapasztó tározók létesítésével több település is érintett a vizsgálatba bevontak közül.

KSH kiadványok, különféle adatbázisok, helyszíni bejárások, interjúk és konzultációk alapján kerültek be az egyes adatok a vizsgálatba, a részletes minősítési kritériumrendszerbe, s ezek alapján történtek a számítások is. A 3. táblázatban ismertetett szempontoknak megfelelően történt az adatokkal való feltöltés, majd az értékelés, oly módon, hogy egytől hatig terjedően kaptak pontokat az egyes települések adatai, mutatói, majd ezek kerültek összegzésre.

A fenntarthatóság körülményeit jellemző széleskörű jelzőrendszer mutatói alapján értékelve és sorrendbe állítva a hat települést megállapítható, hogy *a természeti környezet értékei, a társadalmi viszonyok – életkörülmények, valamint a gazdasági helyzet szintézise alapján a hat település három részre különül el. Legjobb helyzetben Poroszló és Kisköre található, míg Tiszanána és Sarud középütt helyezkedik el, s ezektől leszakadva következik Pély és Újlőrincfalva*. A hat település három minősítő fenntarthatósági szempontrendszer alapján összesített eredményét a 2. ábra mutatja. Az oszlopok magasságát a kapott pontok jelzik, míg a színek a fenntarthatóság tartalmaért kapott minősítés arányait jelzik.

3. táblázat

A fenntarthatósági indikátorok

I. Természeti erőforrások, a természeti környezet és a táj helyzete, állapot

1. A településen, illetve határában előforduló természeti különlegességek, helyi nevezetességek, parkok, arborétumok, épített értékek stb.
2. Az élővilág sokszínűségének (biodiverzitás) bemutatása (növény-, állatfajok gazdagsága, jellegzetes élőhelyek, egyéb különlegességek stb.)
3. A természeti erőforrások emberi szükségletek kielégítésére hasznosított része (nap-, szél-, víz-, geotermikus energia, valamint biomassza hasznosítása stb.)
4. A település és környezetének vízrajzi jellemzése, ivóvízellátása (felszíni, felszín alatti vizek, kutak, termálvíz, öntözés stb.)
5. A település termőterületeinek jellemzése (a település termőterületének művelési ágai /ha/, átlagos arany korona érték, tapasztalati jellemzés stb.)
6. A település határának időjárási jellemzése (utóbbi évek csapadékviszonyai, hőmérséklet, napsütés, időjárási anomáliák, extrémítások stb.)
7. A környezet általános jellemzése (hulladék, szennyvíz stb.)

II. Életkörülmények, kultúra, hagyományok

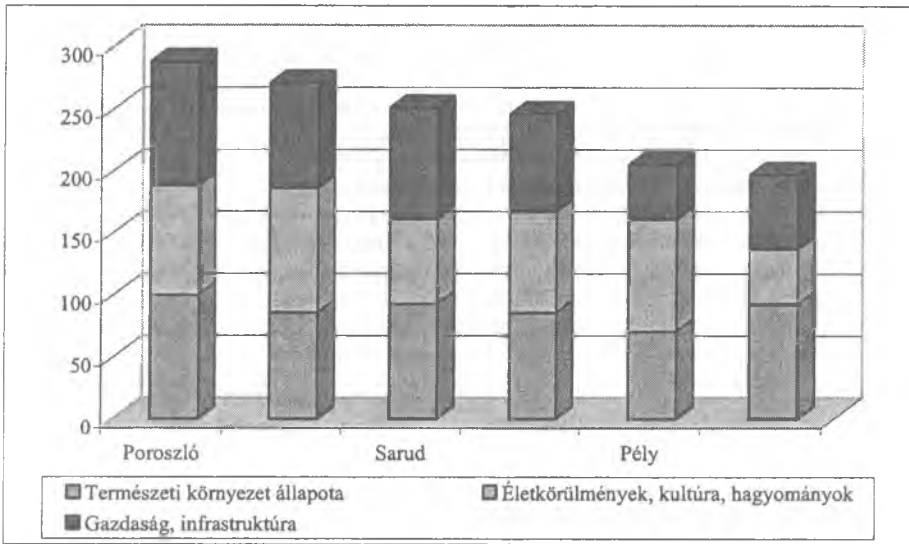
1. A lakosság jellemzése (lélekszám, életkor és nem szerinti megoszlás, jövedelmi helyzet, kereseti viszonyok, nők helyzete, nyugdíjasok, iskolázottság, ingázók aránya, természetes szaporodás, illetve fogyás stb.)
2. A családok jellemzése (összes családok száma, megoszlása, családok lakáskörülményei, lakóhelyek jellemzése, családok fogyasztása stb.)
3. A roma lakosság helyzete (lakosságon belüli arányuk, családi és lakáskörülményeik, foglalkoztatási viszonyok, öntevékenység, önszerveződés stb.)
4. Települési életkörülmények (egészségügy, oktatás, bank, takarékszövetkezet, posta, helyi piac, üzletek, vendéglátó egységek, sport, egyéb szolgáltató egységek stb.)
5. Kultúra, hagyományok (könyvtár, művelődési ház, idősek klubja, települési programok, helyi média, falmúzeum, emlékművek, házi ipari, kézműves hagyományok, táji, gasztronómiai különlegességek, internet, civil szervezetek stb.)

III. Település gazdasági, infrastrukturális helyzete

1. Az önkormányzat pénzügyi fenntarthatósága (önkormányzat likviditása, fejlesztési tervek és források, karbantartási és felújítási igények, bevételek stb.)
2. Vállalkozások jellemzése (egyéni és társas vállalkozások aránya, kereskedelmi egységek száma, turizmus, működő vállalkozások száma, megoszlása stb.)
3. Települési önellátás helyzete (háztartásokban folytatott önálló tevékenység, helyi előállítású termékek, termények aránya a forgalomból, helyi szolgáltatások aránya stb.)
4. Települési infrastruktúra (háztartási villamos energia, gáz fogyasztók száma, közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások száma, telefonvonallal, internet kapcsolattal rendelkezők, csatornázottság aránya, szennyvízelvezetés milyensége, utak minősége, forgalmi feltártság stb.)

Forrás: Csete M.

A fenntarthatósági szempontrendszer összesített eredménye

5. TANULSÁGOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A települések és környezetük fenntarthatóságával általában nem foglalkoznak sem a kutatásokban, sem az állami irányításban. Ez utóbbit jelzi az is, hogy a KSH településeket minősítő módszerében nem jelenik meg a fenntarthatóság szemlélete, illetve ennek mutatószámrendszere. A fentiek miatt egy olyan rendszer kidolgozása vált szükségessé, amely *egyrészt fenntarthatósági tükröként* alkalmas lehet arra, hogy az egyes települések megítélhessék helyzetüket és feltárhassák potenciális lehetőségeiket, *másrészt lehetővé váljék a települések közötti összehasonlíthatóság*, a települések állapotának megítélése, *harmadrészt* a tisztánlátásra alapozva mozgósítson arra, hogy *a globális célok lokális cselekvéssé váljanak*.

(1) A hipotetikus felállított fenntarthatóságot kifejező információs- és

mutatórendszer helyesnek bizonyult, mert *egyrészt a települések vizsgálatában azt sikerült adatokkal, információkkal feltölteni* – statisztikai adatokra, konzultációkra, helyszíni bejárásokra, interjúkra támaszkodva –, *másrészt ezek értékeléséből, a települések közötti összehasonlításokból általánosítható megállapításokra, következtetésekre és javaslatokra jutottunk, továbbá a felismert elmentmondásokból következtetni lehetett a vizsgált települések fenntartható fejlesztését segítő követelményekre.*

(2) A természeti környezet értéke, az élővilág sokszínűsége, az élőhelyek gazdagsága, az élővizek bősége, a jó vízellátottság a vizsgált településekben az országos átlagos helyzethez képest *különlegesen jó adottság*, amely az Európai Uniót is gazdagítja, és méltán számíthat széleskörű érdeklődésre. Éppen ezért *az ökológiai környezet megőrzése, esetenként regenerálása, sőt gazdagítása érdekében célszerű végiggondolt, hosszabb*

távú programot összeállítani, melyben a saját lehetőségeik mellett az állami irányítás támogatásával is számolnak, valamint az EU források elnyerésére is tesznek erőfeszítéseket. A különleges természeti kincs megőrzése kockázatosná válhat, ha a települések jelenlegi gazdasági, társadalmi környezete alapvetően nem változik meg. Ez azonban tisztánlátás, program és források nélkül nem valószínűsíthető meg.

(3) A vizsgálatok azt mutatják, hogy a hat település határában kezdeményezni lehetne *európai kísérleti projekt* indítását, az „*ökológiai ökonomia*” gyakorlati megvalósulására. Erre alkalmasak a térség méretei, adottságai, helyszíni viszonyai. Ez is szükségessé teszi a ma még gyerekcipőben járó *települések közötti együttműködés* megerősödését, a helyi kezdeményezésekben az összefogást, továbbá a nemzetközi szervezetek hazai intézményeinek a megnyerését.

(4) *A települések természeti értékei többféle megközelítésben szolgálhatják a fenntarthatóságot*, illetve a szűkebb és tágabb közösséget:

- Egyrészt a természeti környezet mint természeti erőforrás hasznosulhat (a Tisza, a Tisza-tó, védett területek és környezetük látványosai és hangulata, tavak, táborozó helyek stb.). Ennek érdekében településenként és a hat településre együttesen *láncszerűen kapcsolódó idegenforgalmi lehetőségeket, programokat és szolgáltatásokat* szükséges kínálni, amihez az adottságok felmérését tükröző adatok, információk jó támpontot nyújtanak. Az is nyilvánvaló, hogy ehhez a kezdeményező kínálathoz a települések összefogása szükséges, felismerve azt, hogy ezzel nem egymás esélyeit rontják, hanem éppen ellenkezőleg, javítják.
- A természeti értékek másik irányú hasznosítása, a hosszú távú társadalmi érdekeknek megfelelően, a *védett terü-*

letek megőrzésében jelölhető meg. Ebben sürgető tennivaló a helyi lakosság érdekeltté tétele, hogy *a településük természeti adottságait ne teherként éljék meg, hanem életkörülményeik javításához tartósan hozzájárulók adottságként fogják fel.* (Például a többszörösen hátrányos Pély községben a rendkívül értékes, szigorú védelem alatt álló nagyterjedésű védett terület miatt nem tudnak kijutni a Tiszához, ami csaknem egyetlen szezon szerzési forrásuk lehetne.) El kellene érni azt, hogy a helyi természeti érték ne csak a jövő társadalom számára jelentsen nemzeti kincset, hanem segítse a település megélhetését is, amihez tanösvények, madárlesek, idegenvezetők stb. szükségesek. Pélyen és hozzá hasonló *településeken jogos igényné válhat a kompenzáció.*

- Harmadrészt a természeti erőforrások megőrzésében, az agroökológiai adottságok hasznosításában kulcskérdés a *fenntartható vidékfejlesztés és mezőgazdasági termelés* minél előbbi megvalósítása a vizsgált településeken. A fenntartható mezőgazdaság ugyanis olyan rendszer, melyben az elérni kívánt gazdasági eredmények harmonizálnak a természeti erőforrások regenerálódásával és a terhelt környezet (szerves- és műtrágyával, rovar-, gombaölő-, gyomirtó szerekkel stb.) aszsimilációs képességével. Ehhez, a környezetkímélő gazdálkodáshoz rendszeres támogatást nyújt a Nemzeti Vidékfejlesztési Programba olvadó Nemzeti Agrár Környezetvédelmi Program. Az idegenforgalom mellett a termőföld hasznosítása és a vidékfejlesztés forrásai jelentenek megélhetési lehetőséget, amihez a termelők újszerű összefogása is szükséges, melynek érdekében az önkormányzatok is kezdeményezhetnek, akárcsak más esetekben.

5) A fenntartható mezőgazdasági termelés mellett szóba jöhet az értékesítési lehetőségekkel megalapozott *ökológiai gazdálkodás*, a *biotermelés* sokféle változata is, de megfontolandó a klímával, az időjárással és az élelmiszerbiztonsággal összefüggő növényi betegségek (pl.: monília), állati kártevő fellépéséből adódó kockázat mérséklése, továbbá az emberi egészségre ártalmas hatásának (pl.: rákkeltő mykotoxint termelő fuzárium) leküzdésének kérdése, az élelmiszerbiztonságnak való megfelelés. Ezért jobb megoldásnak tűnik a fenntartható mezőgazdasági rendszerek alkalmazása.

(6) A vizsgált települések értéke *az élővizek gazdagsága*, a Tisza, a Tisza-tó. Ennek a további potenciális lehetőségeiket is nyújtó adottságnak a védelmére már most indokolt felkészülni. A várható felmelegedés, az aszályos évek és az időjárási anomáliák növekvő gyakorisága miatt csökkenhet a vízhozam, s ezért ajánlatos mindent megtenni *a vizek tartalékolására, többcélú (öntözés, horgászat, sport, üdülés, pihenés, mikroklíma alakítás, ivóvíz stb.) víztározók létesítésére*. Továbbá a hat településen érdemes tervezetet készíteni *a vizek védelméről, az ivóvíz bázisok takarékos felhasználásáról*. Éppen ezért fontos a Vásárhelyi Terv nyújtotta lehetőségek maximális felkarolása.

(7) *A zöldfelületek* fontosságát felismerve Tiszanánán lelkes polgárok megszámozták a fákat, korukat, állapotukat, ami példaértékű lehet valamennyi községben. A zöldfelületek növelése nem csak tájképi értéknövelő, hanem CO₂ elnyelők és oxigén kibocsátók is, nem is szólva esztétikai, por- és zajfogó és megújítható energiaforrás stb. szerepükről. Ezért célszerű akciókat szervezni a házkörüli kertek, utak, kisebb-nagyobb terek fásítására, cserjék ültetésére, gyepek telepítésére, évelő és egynyári növények ültetésére. (Természetesen a gondosan művelt határ is valódi zöldfelület.)

(8) A települések közötti összefogással elérhető a meglévő *termálvízvezetékek többcélú* (üveg és fólia alatti termelés és feldolgozás, strand létesítése, lakások, közcélú létesítmények fűtése) *hasznosítása*. A fürdő/k/ létesítése azonban csak akkor előnyös, ha ehhez megfelelő szolgáltatások, programok, vendéglátóhelyek, szálláshelyek illeszkednek, elérhető, versenyképes áron. A vizsgálatok igazolják, hogy a térségben elsősorban a kedvező árakkal lehet az idegenforgalmat fellendíteni.

(9) A kutatások egyértelműen arra engednek következtetni, hogy a vizsgált települések lakosságának életviszonyai, *az élhetőség javításában*, a fenntarthatóság fokozatos megvalósításában *az egyik legfőbb probléma a roma lakosság integrálása*, azonosuló képességük javítása, a fejlesztési törekvésekhez való megnyerésük. Ebben a különféle elnyerhető pályázatoknak és helyi kezdeményezéseknek egyaránt szerepe lehet. A pályázatok írásához, menedzseléséhez elengedhetetlen a helyi értelmiség segítségével, akárcsak az önfenntartást, önellátást előmozdító helyi termelési próbálkozásoknál a roma vezetők, tekintélyek és önkormányzati képviselők megnyerése, valamint gyakorlati ismeretekkel rendelkező ügynevezett „tanácsadó művezető” nem alkalmi, hanem állandó alkalmazása.

(10) A vizsgált térség alapvető ellentmondása az, hogy *mind a hat település többszörösen hátrányos helyzetű térségben helyezkedik el, ugyanakkor kiemelt üdülőterületnek minősül*. Ennek feloldása társadalmi segítség nélkül csak igen lassan valósítható meg. A társadalmi támogatás mellett a településeken élők *öntevékenységére, önszerveződésére és önsegélyére* is szükség van, amihez segítséget nyújt a fenntarthatósági, a fenntarthatósági törekvéseket kifejező mutatószámok rendszere. A felemelkedés érdekében mindenképpen javítani kell a vizsgált te-

lepülések „hiányain”: az eredményes együttműködések hiányán, a pályázati, pénzszerzési készség hiányán, a roma kérdés megoldásának hiányán, a termé-

zeti erőforrások fenntartható hasznosítására irányuló integrált program hiányán.

A „hiányok” felszámolásában kitüntetett szerepet játszhat a vidékfejlesztés.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) A megkérdőjelezett sikerágazat. Az EU környezetvédelmi követelményeinek teljesítése. (Szerk.: Kerekes Sándor – Kiss Károly) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003. – (2) A Tisza-tó és környéke, 2002. KSH Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazgatósága, Szolnok, 2003. – (3) A Továbbfejlesztett Vásárhelyi Terv. Budapest, 2002. március 25. – (4) Ár- és belvízveszéllyel érintett települések rendezési terveinek felülvizsgálata Tiszanánai Településrendezési Terve. Vizsgálatok, vizsgálati szintézis, prekonceptió. VÁTI Kht, Budapest, 2001. – (5) Bándi Gyula: Környezetvédelmi kézikönyv. KJK, Budapest, 1995. – (6) Csete László – Láng István: A fenntartható agrár- és vidékfejlesztés. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004. (Megjelenés alatt.) – (7) Csete Mária: A fenntarthatóság érvényesítése a településfejlettség értékelésében. Diplomamunka, BMGE GTK, Budapest, 2004. – (8) Faluvégi Antal: Az elmaradott, illetve az országos átlagot meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések listájának felülvizsgálata. Területi Statisztika, KSH, Budapest, 2000. – (9) Fenntartható mezőgazdasági politikák Európának. Az Európai Környezetvédelmi Tanácsok (EEAC) Nyilatkozata, 2002. (Sokszorosított kiadvány.) – (10) Fodor István: Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2001. – (11) Hungary: Basic features and indicators of social, environmental and economic changes and planning for sustainability, Hungarian Commission on Sustainable Development National information to the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, 2002. – (12) Kerekes Sándor – Bulla Miklós: Environmental management in Hungary. Environmental Impact Assessment Review Volume 14, 1994. March-May. – (13) Meskó Attila: Zárszó. Ezredforduló, 2002. 2. sz. – (14) Nemessályi Zsolt – Szabó Bernadett: Measuring development of rural settlements. Gazdálkodás English Special Edition, Budapest, 2001. 3. – (15) Nyíri Kristóf: Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában. Magyar Tudomány, 1998/11. – (16) Sallós Gyula – Sóskuti György: Tiszanána természeti értékei. Tiszanána, 1998. – (17) Szabó Bernadett: A vidékfejlesztés gazdasági, ökológiai és társadalmi funkcióinak összefüggése Hortobágy menti településeken. PhD doktori értekezés. Debrecen, 2003. – (18) Szlávik János: A „fenntarthatóság” szintjei és útjai. (A fenntartható fejlődés közgazdasági összefüggései) MTA doktori disszertáció, Budapest, 2002. – (19) Települési Tükrök 2002. KSH Heves Megyei Igazgatóság, Eger, 2003. – (20) 1021/2004. (III. 18.) Kormány Határozat a romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról és az azzal összefüggő intézkedésekről. – (21) Our Common Future Oxford New York Oxford University Press 1987. – (22) Treaty of Amsterdam Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997. Idézi: Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása. Szerk.: Bándi Gyula, KJK KERSZÖV 2001. 131. o. – (23) A Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről. Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia Dokumentumai, Föld Napja Alapítvány, 1993. – (24) Szlávik Lajos – Deseő Éva: A folyógazdálkodás fejlesztése, Környezetvédelem, 2004. június 27-29. o.

**THE ASSERTION AND POSSIBILITIES OF MEASUREMENT OF
SUSTAINABILITY ON THE LEVEL OF COMMUNITIES AND SMALL
REGIONS**

By:
SZLÁVIK, JÁNOS – CSETE, MÁRIA

The topic of sustainable communities and small regions as well as the Bellagio Principles are neglected on both levels that of research and state administration. Therefore, the continuation of investigations as well as the elaboration of a system of indices, which facilitate the assessment of sustainability by comparing the potentialities of similar communities is highly necessary. A clear recognition of the relative position is a precondition of the enforcement of measures promoting the global interests, which express sustainability.

A hypothetically defined system of information and indices expressing sustainability proved to be feasible as far as it could be actualised by data and relevant information comprising statistics, consultations, interviews, local surveys in each relevant community of a given region according to 98 criteria as a mean – on the other hand, the evaluation served as a basis for comparing communities, to draw conclusions upon generalities and formulate recommendations.

The value of the natural environment, variability of the living organisms make up the wealth of the site, the plenty of living waters, a good supply of drinking water, all represent privileged position within the European Union, thus lively interests are expected in the relevant region.

On the long run, a far reaching program should be developed in order to preserve or restore the natural environment, the natural resources. In this relation, a European

experimental program should be considered to realise all the ecological as well as economical aspects of the environmental conservation supported by the local population finding its interest in touristic programs, maintenance of traditional animal husbandry, water management, establishment of multi-purpose water reservoirs, enhancement of green areas, utilisation of thermal wells as spas, moreover, special attention should be paid to the handling or integration of the gipsy population, and jointly, resolution should be found how to reduce the contradiction between areas charged by piled disadvantages and privileged recreation resorts.